

Inledning

Strängnäs stift jubilerar år 2020. Detta med anledning av att omkring niohundra år förflutit sedan biskopssätet för första gången omnämndes i en historisk källa.

År 1103 är det märkesår då en påvlig skrivare katalogiserar de nordiska biskopssätena, i samband med upprättandet av ett eget nordiskt ärkebiskopssäte i Lund. Skrivarens originaltext är förkommen sedan århundraden. Den äldsta bevarade avskriften är från omkring 1120. Den återfinns idag i Biblioteca Medicea Laurenziana, invid katedralen i Florens. Manuskriptet utgör ett av det äldsta i Ashburnham, en handskriftssamling som omfattar 2 000 manuskript. I detta sammanhang framförs ett tack till fil. dr Eugenia Antonucci och fil. dr. Anna Rita Fantoni som genom att tillstyrka fotografering möjliggjort att de båda pergamentarken nu för första gången publiceras i färg.

Skrivarens lista över biskopsorter öppnar upp för frågor: Vilka platser omnämns? Hur motsvarar de dagens stats- och stadsbildning? Vilka finns kvar, vilka gör det inte? Svaren ges i Christian Lovéns uppsats som reviderar och uppdaterar forskningen kring tidigmedeltida biskopssäten, och detta utifrån själva urkällan: Florenslängden.

Marcus Willén Ode

Ordförande i Strängnäs stiftshistoriska sällskap

© Christian Lovén & Strängnäs stiftshistoriska sällskap 2020

Tryckt med bidrag från Kungl. Patriotiska Sällskapet & Sparbankstiftelsen Rekarne

Redaktör: Marcus Willén Ode
Grafisk form: Pia Andersson, Strängnäs stift
Kartbild: Christian Lovén, Riksarkivet
Tryck: Trio tryck, Örebro 2020

Utgiven i samarbete med Strängnäs stift
www.svenskakyrkan.se/strangnasstift
www.svenskakyrkan.se/strangnasstift/strangnasstiftshistoriskasallskap

ISBN 978-91-519-3031-2

Ciuitas tussa ubi catubrogiora. Ciuitas elloronsiū. Ciuitas elosa-
acum. **Puincia narbonensis p̄ma.**

Metropolis ciuitas narbonensium. Ciuitas tolosatiū. Ciuitas biterrin-
siū. Ciuitas elenensium. Ciuitas agarensium. Ciuitas luteuensiū.

Ciuitas carcassonensium. Castrum uzienle. Ciuitas nemausiū. Ca-
strum magalona. **Puincia narbonensis sc̄da.**

Metropolis aquensiū. Ciuitas abtensiū. Ciuitas regensiū. i. reius.

Ciuitas foro iulensis. Ciuitas uappensentiū. Ciuitas segesteriou.

Ciuitas antipolitana. **Puincia alpiū maritima.**

Metropolis ciuitas ebrodonesium. Ciuitas diuensiū. diua. Ciuitas ri-
gomagensium. Ciuitas sollinensium. Ciuitas samiciensiū. idē sanesio.

Ciuitas glannacena. Ciuitas celensiū. Ciuitas uisicensiū. i. uentio.

Metropol' ciuitas trāconensiū.

Ciuitas detorsa. Ciuitas cesar augusta. Ciuitas trasona. Ciuitas cala-
gurtis. Ciuitas auca. Ciuitas pampilona. Ciuitas ofca. Ciuitas ilderda.

Ciuitas barchinona. Ciuitas egaro. Ciuitas gerunda. Ciuitas enpu-
nat. Ciuitas urgello. **Puincia cartaginis.**

Metropol' ciuitas toleto. Ciuitas cōpluto. Ciuitas acciū. Ciuitas segontia.

Ciuitas oxama. Ciuitas palentia. Ciuitas segobrica. Ciuitas ualeria.

Ciuitas mentesa. Ciuitas urcu. Ciuitas uana. Ciuitas ualencia.

Ciuitas oreta. Ciuitas beata. Ciuitas basti. Ciuitas setau. Ciuitas biana.

Ciuitas arcabica. **Puincia beaice.**

Metropol' ciuitas hispalis. Ciuitas idalia. Ciuitas elbra. Ciuitas atagus.

Ciuitas corduba. Ciuitas egabro. Ciuitas lauce. Ciuitas elbr. Ciuitas

malaga. Ciuitas alidona. **Puincia lusitanie.**

Metropol' emerita. Ciuitas abila. Ciuitas salamanica. Ciuitas elbora.

Ciuitas cauro. Ciuitas pace. Ciuitas oxonoba. Ciuitas olisbona.

Ciuitas kalabyria. **Puincia gallie.**

Metropol' ciuitas braçara. Ciuitas portugale. Ciuitas conumbria.

Ciuitas egyptama. Ciuitas uesteo. Ciuitas lameco. Ciuitas betica.

Ciuitas dumo. Ciuitas auriense. Ciuitas tude. Ciuitas luco. Ciuitas irta.

Ciuitas britonia. Ciuitas asturica. **Puincia polonie.**

Metropol' ciuitas henelne. Postnana. Craco. Freati laua. Plonica.

etropol' ciuitas lunda. **Puincia danoy.**

Homina ciuitatū in noruecia. Ciuitas. Lunda.

Rostreda. Othenlia. Hethabia. Rapa. Nrosa. Vibi arga.

Birgla. **Homina ciuitatū in hethia.**

Alpsa. Biargua. Michiosa.

Scara. Liunga. Traupinga. Tuna. Strigū. Sigituna. Nrosa.

Homina insularum. de regno sueuoy.

Gothica australis. Gothica occidentalis. Gualmannia. Sunder-

mannia. Nerh. Tindia. Fedundria. Neanht. Guethlandia.

Guarandia. Findia. Hetha. Helsingia. Guarmelande. Teuste.

Cym. priscille adscm silurū in uasalaria. Cr̄. iordaniou

adscm alexandri uasalaria. Cr̄. ad septē palūbas ad cap

sc̄i ioh̄n̄s in cluū cucumeris. Cr̄. trasonis adscm saturninum

uasalaria. Cr̄. basille adscm her̄m uasalaria uetere. Cr̄.

uē duos lauros adscm marcellinū 7 petrum ualauicana.

Cr̄. p̄texas adscm ianuariū uaalapia. Cr̄. incatacumbis

adscm sebastianū uaalapia. Cr̄. sc̄icalixti adscm x̄stū ual-

appia. Cr̄. domitille nerei 7 achille adscm petronillā ual-

ardeatana. Cr̄. balbine adscm marci 7 marcellianū ual-

ardeatana. Cr̄. basilie adscm marcum ualardeatana. Cr̄. cōmo-

uille adscm felice 7 audacum ualhostensi. Cr̄. apriani ad-

scm eugenā ualalata. Cr̄. calepodii adscm calixtū ual-

aurelia. Cr̄. ad m̄phalatos adscm felicem ualportuensi.

Cr̄. pontiani adursum pileatū abdon 7 sennen ualportuensi.

Incipiunt iam sancti tropici cap̄ com. Incipiunt ad iei septima h̄ie romē.

A	HC	ILM.	Circiostodū.	Basiliepi.	c	iii	Pauli heremite.
B	iiii.	non.			d	iii	
C	v.				e	ii	
D	vi.				f	vi.	Oc̄ep̄ph̄ 7 sh̄laniepi.
E	vii.	non.	S̄īḡ epyph̄		g	ix.	hel̄ feb. Felici p̄bir.
F	viii.		Ep̄iph̄amadi.		a	xii.	Mauri abbi.
G	ix.				b	xv.	Marcelli p̄p̄. m̄r.
A	x.		Seueri m̄cessi.		c	xvii.	Antonii herem̄.
B	xi.				d	xviii.	Priscim̄. Soliagrū.

FLORENSLÄNGDEN

– den äldsta förteckningen över de svenska stiftet

Christian Lovén

I Biblioteca Medicea Laurenziana i Florens förvaras en handskrift som innehåller en mycket tidig uppräkningslista av skandinaviska biskopssäten. Uppräkningslistan skrevs i början av 1120-talet. Den trycktes första gången 1866, men inte förrän 1913 behandlades den av en svensk historiker. I nordisk forskning har den fått namnet Florenslängden, Florenslistan eller Florensdokumentet efter förvaringsplatsen, men ursprunget var troligen ett benediktinkloster i närheten av Rom.

Längden lyder så här, med återgivande av originalets versaler och röda rubriker och med upplösta förkortningar kursiverade:

Metropolis ciuitas Lunda. *Prouincia danorum.*
Nomina ciuitatum in norgueca. Ciuitas Lunda.
[ny sida]
Roskeada. Othensia. Hethabia. Ripa. Arosa. Vibiarga.
Birgila. *Nomina ciuitatum in suethia.*
Alpsa. Biargina. Nithirosa.
Scara. Liunga. kaupinga. Tuna. Strigines. Sigituna. Arosa.
Nomina insularum. de regno sueuorum.
Gothica australis. Gothica occidentalis. Guasmania. Sundermannia. Nehr. Tindia. Fedundria. Atanht. Guthlandia.
Guarandia. Findia. hestia. Helsingia. Guarmelande. Teuste.

Denna längd avslutar en uppräkningslista av biskopssäten och städer i Frankrike och Spanien samt biskopssäten i Polen. Den mest utförliga granskningen av handskriften publicerades 1961 av Arne Palmqvist, sedermera biskop först i Härnösand och därefter i Västerås.

Det latinska ordet *civitas* betydde ursprungligen stad, men vi vet att mycket få av de uppräknade platserna var städer vid denna tid. Inom påvekansliet hade ordet även betydelsen biskopssäte.

Längden har två delar: dels en uppräkningslista av biskopssäten, dels en uppräkningslista av svenska landskap. De behandlas enklast var för sig.

Längden över biskopssäten

Denna förteckning är den historiskt viktigaste delen av Florenslängden. Eftersom texten ingår i en handskrift från omkring 1120 har Florenslängden oftast fått denna datering i svensk forskning. Palmqvist visade istället att uppräkningslistan av biskopssäten måste återgå på en lista som skrevs i samband med upprättandet av Lunds ärkesäte 1104. Ett starkt stöd för denna datering är att det norska Hamars biskopssäte, som troligen upprättades 1115, saknas i längden. Man får tänka sig att Lundabiskopen omkring 1103 fick ett brev liknande det som påven utfärdade 1164 för Uppsala ärkesäte. Korrekt datering av längden över biskopssäten är alltså omkring 1103, även om vi bara känner till den genom avskrift.

Skrivaren missförstod delvis sin förlaga. Tydligast är att rubrikerna, skrivna med rött bläck, har hamnat fel.

Författarpresentation

Christian Lovén är vetenskaplig redaktör vid Riksarkivet i Stockholm. Lovén är fil. dr och docent i konstvetenskap, med forskning främst inriktad på medeltida arkitektur och historia. Han har på senare år forskat om Uppsala domkyrka, berättande skriftliga källor, kloster- och kyrkogrundningar samt helgonkulturer. Bland hans böcker återfinns *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige* (1996), *Historieskrivning vid Uppsala domkyrka under högmedeltiden* (2012) och *Vårfruberga kloster, 1200-talsjordeboken och godspolitiken* (2017).

Här är en översättning med korrigerade rubriker och normaliserade namn, utom för de svenska namnen som återges i originalform och diskuteras nedan.

Ärkebiskopssätet Lund

Danernas kyrkoprovins
Biskopssäte Lund, Roskilde, Odense, Hedeby, Ribe, Århus, Viborg, Børglum.

Namn på biskopssäten i Norge

Oslo, Bergen, Nidaros.

Namn på biskopssäten i Sverige

Scara. Liunga. kaupinga. Tuna. Strigines. Sigituna. Arosa.

Nästa gång vi får en uppräkningslista av de svenska biskopssätena är då Uppsala ärkesäte skapades 1164. Då var de färre: Skara, Linköping, Strängnäs, Västerås samt Uppsala. Saker hade uppenbarligen hänt i mellantiden, och förändringarna i den kyrkliga organisationen fortsatte ännu en tid: Växjö och Åbo stift fanns inte 1164.

Florenslängdens tre namn *Scara*, *Strigines* och *Sigituna* kan inte missförstås: de är Skara, Strängnäs och Sigtuna, och två av dem är fortfarande biskopssäten. Sigtuna stift grundades på 1060-talet och omtalas sista gången 1134. Det brukar hävdas att biskopssätet flyttades till Uppsala, men det stämmer inte. Uppsala stift upprättades troligen 1123, så Uppland hade två biskopssäten under minst ett decennium. När Sigtunastiftet lades ned slogs området samman med Uppsala stift.

Övriga namn har vållat en hel del diskussion.

Liunga. kaupinga.

Den naturliga tolkningen av *Liunga. kaupinga.* är att det syftar på Linköping. Namnet finns belagt så tidigt som 1139 i formen *Gislo Lyngacopensis episcopus*. Men Florenslängdens skrivare har helt tydligt markerat detta som två namn, även om *kaupinga* inte inleds med stor bokstav.

En rad forskare har föreslagit att *Liunga* är Linköping och *Kaupinga* är en av de andra Köping-platserna i Sverige. Denna tolkning har skapat ett brett fält av spekulationer: Köping på Öland, Söderköping och Norrköping i Östergötland, Nyköping i Södermanland, Köping i Västmanland, Enköping i Uppland och Kopparsvik (vid Visby) på Gotland har föreslagits.

Problemet med att tolka *kaupinga* som ett fristående namn är att det inte finns några som helst indikationer i de skriftliga källorna på att någon av de föreslagna Köping-platserna skulle ha varit biskopssäte. Som kommer att framgå nedan har det biskopssäte, förutom Sigtuna, som sedan försvinner, Tuna, faktiskt lämnat spår i källorna. Arkeologi och allmänna resonemang har använts för att stödja de olika Köping-hypoteserna, men att de konkurrerar med varandra stärker inte trovärdigheten.

Att *Liunga. kaupinga.* syftar på Linköping fortsätter att vara den rimligaste tolkningen. Skrivarens misstag kan ha uppkommit om förslaget hade namnet över två rader – att markera detta med motsvarigheten till bindestreck var inte obligatoriskt.

Arosa

Den vanliga tolkningen är att *Arosa* syftar på Västerås. Namnet skrivs likadant i 1164 års uppräkningslista. Först under andra hälften av 1200-talet börjar förledet ”västra”, användas för att skilja platsen från (Östra) Aros i Uppland, nuvarande Uppsala stad.

Den forskning som i mitten av 1900-talet ville se Köping i Västmanland som biskopssäte föreslog dock att *Arosa* var Östra Aros, dagens Uppsala. Med Köping hade ju redan Västmanland ett biskopssäte. Argumentationen var vidlyftig, men den övertygade få. Ett viktigt motargument är att biskopssätet Uppsala aldrig kallades Aros. Florenslängdens *Arosa* är utan tvivel Västerås.

Tuna

Det mest intressanta av Florenslängdens biskopssäten är *Tuna*. Den vanliga tolkningen är att det handlar om Eskilstuna. Här stiftades ett johannitkloster omkring 1180, och namnet Eskilstuna dyker upp första gången 1266.

Sverige hade dock en mängd Tuna-platser, och Hälsingtuna i Hälsingland och Stora Tuna i Dalarna har föreslagits som alternativ. De tolkningarna lider av samma svaghet som nämnts ovan om Köping-orterna: inget annat skriftligt källmaterial antyder att de skulle ha varit biskopssäten.

Eskilstuna ligger i Rekarne i nordvästligaste Södermanland, Strängnäs i grannhäradet Åker (se karta). Som ett argument mot att de skulle ha varit samtida biskopssäten har ofta påpekats att de ligger för nära varandra. Granskar man saken visar det sig dock att det är Västerås som ligger närmast Eskilstuna. Avstånden fågelvägen är Eskilstuna–Strängnäs 29 km, Eskilstuna–Västerås 27 km och Strängnäs–Västerås 37 km.

Traditionerna om sankt Eskil, Södermanlands apostel, är knutna till både Eskilstuna och Strängnäs. Den äldsta uppgiften om helige Eskil finns i en dansk krönika från början av 1100-talet, men här berättas bara att han kom från England och predikade för svear och götar som sedan dödade honom. Mest utförlig är en helgonlegend som skrevs omkring 1300. Den berättar att Eskil utsågs till biskop ”Nordanskog” under kung Inge, som vi vet regerade från 1070-talet till början av 1100-talet. Kungen fördrevs av Blot-Sven. Eskil reste från sin bostad (*residencia*) vid Fors kyrka till en blotfest i Strängnäs där han höll en straffpredikan mot avgudadyrkan. Han blev då dödad, och hans kropp fördes till Fors för att begravas. Då man nådde Eskilstuna hindrades man av dimma, och kroppen begravdes då på stället. Senare byggdes en kyrka där till hans minne.

Enligt denna text var alltså Fors kyrka biskopssäte, inte Tuna. De båda kyrkorna låg bara 800 m från varandra på varsin sida om Eskilstunaån, men saken är anmärkningsvärd. Legenderna är skrivna långt senare, men det är svårt att se varför författaren skulle ha diktat fram uppgiften om Fors.

Ett scenario är tänkbart. Eskil dödades rimligen på 1070-talet, omkring 30 år innan Florenslängdens förlaga kom till. Om han snabbt fick helgonrykte betydde det att Tuna kyrka blev viktig som vallfartsmål, och efterföljande biskopar kan ha valt att göra den korta flyttningen från Fors till Tuna.

Påven bekräftar 1231 johannitmunkarnas innehav av ”kyrkan tillägnad den helige Eskil, martyr och biskop i Tuna” (*ecclesiam beati Eskilli martyris & pontificis de Tunæ*). Detta är ett mycket starkt stöd för tesen att Florenslängdens *Tuna* är Eskilstuna. Möjligen kan ordalydelsen istället tolkas som att Eskil var martyr och biskop och Tuna kyrka bara var tillägnad honom, men detta är språkligt en mindre sannolik tolkning.

Det bästa stödet för att *Tuna* är Eskilstuna finns i annat material. Eskilstuna ligger i Rekarne, och om det var biskopssäte måste stiftet ha omfattat Rekarne och Närke. Då Tuna-stiftet lades ned någon gång före 1164 tillföll området Strängnäs-biskopen.

Att någonting hade hänt med Närke framgår av ett påvebrev utfärdat i början av 1170-talet. Påven tar Strängnäs-biskopen Vilhelm i sitt beskydd. Han bekräftar Strängnäs domkyrkas innehav, i synnerhet av Närke, på samma sätt som kungen samt ärkebiskoparna i Uppsala och Lund gjort.

Brevets enda huvudpunkt är detta med Närke. En rad makthavare har bekräftat att landskapet skulle ligga under Strängnäs, vilket jag tolkar som att andra onämnda makthavare var av annan åsikt. Troligen handlade det om Västerås-biskopen, men även Skara och Linköpings stift gränsade mot Närke. Att en sådan tvist hade utbrutit så sent som på 1170-talet tyder på att Närke ganska nyligen hade fått förändrad stiftstillhörighet. En nedläggning av Eskilstuna biskopssäte, kanske så sent som i samband med upprättandet av ärkesätet 1164, är den rimliga förklaringen.

Stiftsgränserna följde landskapsgränserna, men Eskilstunastiftet tycks ju ha omfattat Närke och nordvästligaste Södermanland. Kunde det visas att Rekarne från början hörde samman med Närke, inte med Södermanland, skulle identifieringen av Florenslängdens Tuna med Eskilstuna vinna mycket i styrka.

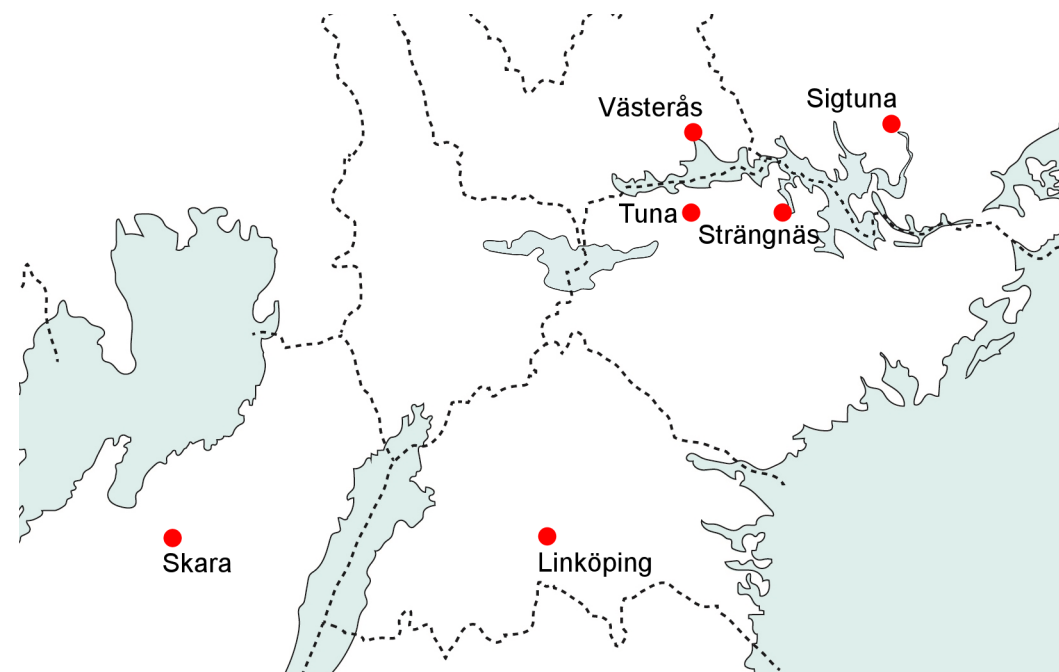
Forskningen har länge funderat över om det finns ett språkligt samband mellan efterledet i namnet Närke, som äldst skrivs *Neeric*, och namnet Rekarne, äldst *Reic*. Enligt en tes skulle hela området kring sjön Hjälmaren ha hetat Rek, vilket delats upp i När-rek, Väster-rek och Öster-rek. Denna förklaring är inte allmänt accepterad, men i diskussionen om Tuna-stiftet är den välkommen.

Det finns ett förvånansvärt sent belägg för att Rekarne har hört samman med Närke, men det kräver en lite längre utredning. 1422 dömer Österrekarne häradsting att biskopens kvarn i Närja å vid Husaby blivit olagligen förstörd. Det hade skett när lagmannen i Närke och fogden på Örebro slott hade stämt hela landet Närke till Närja å för att rensa kungsvattnet. Närkingarna hade kastat upp både yttre och inre dammen, hjulstugan och vågluckorna, och nämnden fann att förstörandet av inre dammen, hjulstugan och vågluckorna var ett brott.

Närja å var dåvarande namnet på Hyndevadsån/Eskilstunaån, Hjälmarens utlopp i Mälaren. Ån låg helt och hållet i Rekarne. Närke hörde till Örebro slottslän, medan Rekarne vid denna tid låg under Gripsholm. Men förstörandet av yttre dammen betraktas inte som olaglig i dombrevet, och inte själva årensningen.

Om ån uppdämdes vid Husaby (nu Husby-Rekarne) steg vattnet i hela Hjälmaren, med förlust av jordbruksmark som följd. Landskapslagarna från 1200- och 1300-talen har bestämmelser att ingen fick dämna upp vatten till skada för någon annan. Dessutom hindrades fiskvandring. Närkingarna hade rensat "kungsvattnet", en variant av ordet kungsådra, som syftade på att en ström inte helt fick bebyggas med kvarnar eller fiskeverk – en del av vattnet skulle kunna löpa fritt. Ordet betydde inte att detta vatten ägdes av kronan utan syftade på att kungen var landets högsta dömande myndighet.

Det normala medeltida förfarandet om någon hade blockerat ett vattendrag var att ta saken till tinget. Kanske hade närkingarna gjort det men inte fått gehör. Att rivandet av yttre dammen, vad den nu var, inte dömdes vara ett brott tyder dock på att årensningen var en helt laglig åtgärd fastän den företogs i ett annat landskap. Forskningen har haft svårt att förklara detta. Om Rekarne ursprungligen hade hört till Närke blir saken begriplig. Att hålla åns flöde fritt var tydligen ett arbete som alla närkingar ansvarade för – man kan jämföra med att Östgötalagen från slutet av 1200-talet nämner att en bro (i Norrköping) skulle underhållas av sex häradar tillsammans. När Rekarne överfördes till Södermanland blev årensningssplikten kvar hos närkingarna.

Karta över Florenslängdens biskopssäten och 1500-talets landskapsgränser.

Svenska stift hos Adam av Bremen

Florenslängden är inte den tidigaste källan om de svenska stiftet, utan äldst är Adam av Bremen – hans *Historia om Hamburgstiftet* skrevs omkring 1070. Adam anger att Skara stift skapades i början av 1000-talet och Sigtuna på 1060-talet. Vidare berättar Adam att en biskop sändes ut till Hälsingland i mitten av 1000-talet. Om han nådde sin destination vet vi inte. Slutligen uppger han att en biskop på 1060-talet utsågs för Birka, med öarna i Baltiska havet som stift. Detta stöds av andra källor, men även här är det oklart om biskopen tillträdde. En biskopslista skriven i Hamburg-Bremen på 1100-talet har den inte ointressanta upplysningen "Efter att Birka förstörts flyttade biskopssätet till Linköping" (*Birca destructa sedes Lincopiam translata est*).

Dessa fyra stift Skara, Sigtuna, Hälsingland och Birka har bara två namn gemensamma med Florenslängden. Att biskopssäten kunde upphöra framgår ju av fallen Sigtuna och Tuna, så att två namn saknas i början av 1100-talet är inte något stort forskningsproblem. Viktigare är att fyra namn har tillkommit på 30 år. Hade Sverige en livlig kyrklig organisationsperiod i slutet av 1000-talet?

Så kan det ha varit, men en viktig orsak till skillnaderna är säkerligen att Adam inte berättade hela sanningen. Han såg biskopar som inte hade vigts av ärkebiskopen i Hamburg-Bremen som schismatiker, och svenska stift som hade grundats av andra kan han ha förtigit. Exempelvis Tunastiftet knyts till en engelsman. Florenslängden är ur denna synvinkel en långt pålitligare källa än Adams krönika.

Landskapsförteckningen

Efter Florenslängdens biskopssäten följer en lista *Nomina insularum de regno sueuorum*, ordagrant översatt "Namn på öar i svearnas kungarike". Ordet *insula* betyder ö, eller möjligen ett romerskt bostadskvarter, så användningen här är märklig. Troligen är förklaringen

att senantikens geografer angav att Skandinavien var en ö eller ögrupp. Översättningen här måste bli landskap, område eller liknande.

De flesta namnen är lätta att tolka.

Namn på landskap i svearnas kungarrike

Gothica australis	Östergötland
Gothica occidentalis	Västergötland
Guasmania	Västmanland
Sundermannia	Södermanland
Nehr	Närke
Tindia	Tiundaland (i Uppland)
Fedundria	Fjädrundaland (i Uppland)
Atanht	Attundaland (i Uppland)
Guthlandia	Gotland
Guarandia	Värend (i Småland)
Findia	se nedan
Hestia	se nedan
Helsingia	Hälsingland
Guarmelande	Värmland
Teuste	Tjust (i Småland)

En egendomlighet är att Östergötland kallas *Gothica australis*, vilket betyder ”Södergötland”. Orsaken kan vara att man uppfattat fornsvenskans *øster* som latinets *australis*. Intressant är att namnet Uppland inte används, utan de tre folklanden räknas upp som egna enheter. Vidare kan man observera att de först uppräknade områdena var de som skulle besökas av den nyvalde kungen på hans Eriksgata. Att bara Värend och Tjust nämns av smålanden, och att Öland saknas, är svårt att förklara.

Namnen *Findia* och *Hestia* har vällat diskussion. Finnveden (i Småland) och Gästrikland, respektive Finland och Estland, har föreslagits. Språkliga skäl gör att Gästrikland måste utslutas. Det var vanligt att påvebrev tillfogade ett H till namn som började på vokal, så tolkningen av *Hestia* som Estland är mycket stark. Och om Estland nämns är det troligt att även Finland ingår i uppräknningen. Namnformen *Findia* istället för *Finnia* kan kanske förklaras med att skrivaren påverkats av *Tindia* strax innan, men man kan möjligen tänka sig att förlagan hade någon förkortning av namnledet *land*, som ju verkar saknas i flera av namnen.

Finland och Estland var knappast svearnas territorier vid denna tid, men kanske de sågs som missionsområden. Forskningen har också pekat på Snorre Sturlassons berättelse om Torgny Lagmans arga tal till kung Olof Skötkonung, som ska ha hållits 1018: Torgny säger att på hans farfars tid hade kung Erik lagt under sig Finland, Karelen, Estland och Kurland.

Spekulationer om avskriftens tillkomst

Det har gjorts försök att hitta en kyrkopolitisk bakgrund till att längden kopierades omkring 1120. Om man granskar handskriftens övriga innehåll blir man tveksam till att det skulle ha funnits något sådant syfte.

Palmqvist identifierade tre skrivarhänder i handskriften. De två första händerna skrev in kyrkorättsliga texter. Därefter vidtog den tredje handen, av Palmqvist kallad hand C, som började med en lista över alla påvar. Det är utifrån denna lista som avskriften kunnat dateras till omkring 1120: påvelistans sista namn är Calixtus II, som satt 1119–1124. Därefter förde hand C in en lista över romerska kejsare. Så följer listorna över kyrkoprovins och biskopssäten i Frankrike, Spanien, Polen och Norden. De fortsätts av en förteckning över kyrkogårdar i staden Rom. Slutligen har hand C fört in ett kalendarium av benediktinskt ursprung.

Det är svårt att rekonstruera ett kyrkopolitiskt syfte med denna blandning av texter. Istället måste hand C ses som en samlare av historiskt och geografiskt material, hämtat på olika håll. Liknande blandade medeltidshandskrifter finns även från svenska kloster och domkyrkor.

Två förteckningar sammanslagna

Varför landskapslistan har fogats till förteckningen över biskopssäten är oklart. En av orsakerna till att Florenslängden har givit upphov till så mycket forskningslitteratur är att man har antagit att landskapen räknas upp i samma ordning som stiftet strax innan. De enorma svårigheterna med att föra ett sådant resonemang framgår dock redan i att Skara och Linköping kommer i fel ordning och att Västmanlands biskopssäte *Arosa* borde ha nämnts som nummer tre istället för sist.

En mängd problem skulle lösas om de två listorna hämtats från olika håll. Förteckningen över biskopssäten måste ha ett samband med upprättandet av Lunds ärkestift 1103–04. Det tycks dock vara svårt att hitta paralleller till att en stiftelseurkund innehöll en noggrann lista över landskap eller provinser. Det faktum att Norges och Danmarks landskap saknas tyder också på att Florenslängden är en sammanslagning av två texter. Det betyder att landskapsförteckningen inte har något direkt samband med upprättandet av ärkesätet, utan listorna sammanfördes vid ett annat tillfälle.

Det var inte Florenslängdens skrivare som förde samman listorna, för Palmqvist påvisade att samma text även finns i en avskrift från 1160-talet, gjord i cisterciensklostret Vauluisant i Burgund. Orsaken var troligen att alldeles i närheten, i Sens, vigdes Sveriges förste ärkebiskop 1164. Florenslängden tycks ha setts som användbar trots att listan över biskopssäten var föråldrad, och eftersom den utnämnde ärkebiskopen Stefan var cisterciensmunk hade man någon form av kontakt med Vauluisant.

Direkt förbindelse mellan biskopsvigningen i Sens och Florenslängdens skriftmiljö är knappast trolig, utan båda texter måste återgå på en äldre förlaga. Det var i denna förlaga som listan över Lunds ärkestifts biskopssäten och listan över de svenska landskapen fogades samman.

Avslutning

Florenslängden innehåller det första skriftliga omnämmandet av en rad platser och landskap i Sverige. Jämförd med stiftelseurkunden för Uppsala ärkesäte 1164 visar den hur det kyrkliga organisationsarbetet pågick, säkerligen med inslag av maktkamp mellan olika aktörer. Stift kom och gick, och eftersom det var sex decennier mellan dessa uppräknningar kan det inte utslutas att ytterligare något biskopssäte hade skapats i mellantiden men lagts ned före 1164.

Florenslängden består av platser. Vilka biskoparna var vet vi inte, och inte hur deras domkyrkor såg ut. Möjligen var S:t Per i Sigtuna påbörjad då längden först skrevs, men vi kan inte vara säkra på att det var den som var domkyrka. Visst hade vi kunnat önska att fler källor om denna spännande tid hade bevarats, men att åtminstone Florenslängden finns är glädjande.

Källor och litteratur

Handschriften har signum Ashb.1554 i Biblioteca Medicea Laurenziana i Florens. Den viktigaste analysen av Florenslängden är Arne Palmqvist, *Kyrkans enhet och papalismen* (1961). Palmqvist refererar även all tidigare diskussion. Senare analyser är Kjell Kumlien, "Sveriges kristnande i slutskedet", i *Historisk tidskrift* (1962), Jan Arvid Hellström, *Biskop och landskapssamhälle i tidig svensk medeltid* (1971) samt en spekulativ artikel av Tore Nyberg, "Adam av Bremen och Florenslistan", i *Scandia, Tidskrift för historisk forskning* (1991). En saklig översikt av problemen är Bertil Nilsson, *Sveriges kyrkohistoria 1* (1998), s. 69–85. Vauluisant-avskriften av Florenslängden behandlas, förutom i Palmqvist, i Christian Lovén, *Historieskrivning vid Uppsala domkyrka under högmedeltiden* (2012), s. 33–36.

Förhållandet mellan Sigtuna och Uppsala stift behandlas av Christian Lovén i *Uppsala domkyrka 2, Sveriges kyrkor 228* (2010), s. 12–15. Flera forskare har hävdad att *kaupinga* skrivs med stor bokstav i längden, men det stämmer inte. Förslaget Kopparsvik vid Visby, se Lena Thunmark-Nylén, "Visby – ett pussel med gamla och nya pusselbitar" i *Fornvännen* (2004). Påvebrevet om upprättandet av Uppsala ärkesäte finns på sok.riksarkivet.se/sdhk med SDHK-numret 202.

Eskilslegenden behandlas i Tryggve Lundén, *Sveriges missionärer, helgon och kyrkogrunder* (1983). 1231 års påvebrev: SDHK (se ovan) nr 473. 1170-talets påvebrev: SDHK nr 204. Tesen om ett "stor-Rek" finns i Jöran Sahlgren: "Landskapsnamnet Närke" i *Namn och bygd* 1925. Brevet om årensningen 1422 behandlas i Karl Gustaf Westman, *Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden* (1927) och brevtextern finns tryckt i samme forskares *Aktsamling till kungsådreinstitutionens historia* (1920). Länsförvaltningen i Närke och Södermanland utreds i Birgitta Fritz, *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434, del 2* (1973), s. 23–27.

Den tidiga stiftsorganisationen diskuteras utförligt av Jan-Arvid Hellström i dennes avhandling *Biskop och landskapssamhälle i tidig svensk medeltid* (1971). Birkastiftet: Sture Bolin, "Kring mäster Adams text", i *Scandia* 1932. Flyttningen av biskopssätet Birka: Nils Ahnlund, "Ansgar och den tidiga missionen", i *Ansgars levnad*, översatt av Gunnar Rudberg (1926), s. 42.

Claes Gejrot och Peter Ståhl, Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet, tackas för bistånd vid handskriftens läsning och för tolkning av 1231 års brev om Tuna. Anders Winroth, Yale University, och Henrik Janson, Göteborgs universitet, tackas för bistånd i frågan om förekomsten av landskapsuppräknningar i stiftelsebrev för ärkesäten.

Skrifter utgivna av Strängnäs stiftshistoriska sällskap

Lovén, Christian, *Florenslängden. Den äldsta förteckningen över de svenska stiftet*, Örebro, 2020

Svärd, Björn, *Örebros församlingar granskade: en debatt- och studiebok om utvecklingen i kyrka och samhälle 1960–2000*, utgiven i samarbete med Örebro missionskola, Örebro, 2016

Svärd, Björn, *Prosten Gustaf Wilhelm Gumælius: en studie i hur Gumælius livssyn fick genomslag i hans politiska agerande i riksdagen 1840–1869*, Strängnäs, 2012

Lindén, Margaretha, *Baktankar från prostgården: om jultraditioner och julbak i Tumbo prästgård*, Eskilstuna, 2012

Zetterquist, Håkan, *Släktvapen och epitafier i S:ta Ragnhilds kyrka, Södertälje*, Strängnäs, 2011

Lindén, Margaretha, *Rundvandring i Torshälla kyrka: en vandring genom sekler*, utgiven i samarbete med Torshälla församling, Strängnäs, 2010

Årsbok, *Strängnäs stiftshistoriska sällskap*, Strängnäs, 2010–

Ohlsson, Bror-Erik (red.), *Nekrologiet för Johanniterna i Eskilstuna*, med inledning och översättning av Lars Elfving, utgiven i samarbete med S:t Eskil och Lokalhistoriska sällskapet i norra Södermanland, Eskilstuna, 2009

Lindén, Margaretha, *Kalkmålningar i Torshälla kyrka*, Torshälla, 2008

Mörner, Magnus & Mörner, Aare, *Den tyska församlingen i Eskilstuna 1658–1741 – ett stycke lokalhistoria*, Eskilstuna, 2008

Föreläsningar hållna vid Strängnäs stiftshistoriska sällskaps årsmöten 1997–2004, Eskilstuna, 2005

Hallman, Lars, *Det gamla och nya Strängnäs*, red. Kerstin Pettersson, utgiven i samarbete med Lokalhistoriska sällskapet i norra Södermanland, Eskilstuna, 2005

Selén, Mats (red.), *Strängnäs stift genom sekler. En stiftshistorisk översikt*, Eskilstuna, 2001

I Biblioteca Medicea Laurenziana i Florens förvaras en handskrift som innehåller en mycket tidig uppräknig av skandinaviska biskopssäten. Uppräknigen skrevs i början av 1120-talet. Den trycktes första gången 1866, men inte förrän 1913 behandlades den av en svensk historiker. I nordisk forskning har den fått namnet Florenslängden, Florenslistan eller Florensdokumentet efter förvaringsplatsen, men ursprunget var troligen ett benediktinkloster i närheten av Rom.

Florenslängdens tre namn Scara, Strigines och Sigituna kan inte missförstås: de är Skara, Strängnäs och Sigtuna, och två av dem är fortfarande biskopssäten. Övriga namn har vållat en hel del diskussion och olika tolkningar.

Visst hade vi kunnat önska att fler källor om denna spännande tid hade bevarats, men att åtminstone Florenslängden finns är glädjande.

Christian Lovén, Riksarkivet Stockholm

Christian Lovén är vetenskaplig redaktör vid Riksarkivet i Stockholm. Lovén är fil. dr och docent i konsvetenskap och hans forskning är främst inriktad på medeltida arkitektur och historia.

Svenska kyrkan
STRÄNGNÄS STIFT